

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-84>
УДК 37.032:374.1

Козолуп М.С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИЙ САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Анотація. Розглянуто трактування професійної компетентності педагога в науковій рефлексії сучасних дослідників. Схарактеризовано процеси самопізнання, самопрезентації та самоосвіти у якості ключових форм здійснення професійно-особистісного саморозвитку майбутнього учителя. Враховуючи основоположні принципи компетентісного підходу, обґрунтовано використання методу портфоліо, ведення щоденника спостережень, опрацювання фахової літератури, аналіз передового педагогічного досвіду, відвідування тренінгів, методичних майстерень з метою цілеспрямованого вдосконалення рівня професіоналізму та особистісного становлення майбутніх учителів.

Ключові слова: професійно-особистісний саморозвиток, самопізнання, самоосвіта, самопрезентація, професійна педагогічна компетентність, компетентісний підхід.

Kozolup Mariia

Ivan Franko National University of L'viv

PROFESSIONAL AND PERSONAL SELF-DEVELOPMENT OF A PROSPECTIVE TEACHER THROUGH THE PRISM OF COMPETENCY-BASED APPROACH

Summary. The paper regards various interpretations of a pedagogue's professional competency through contemporary researchers' reflections. It describes the processes of self-discovery, self-presentation and self-education as the key ways to successful professional and personal self-development of a prospective teacher. Considering the foundational principles of the competency-based approach, we attempted to substantiate the use of such methods of prospective teachers' professional growth and personal development as the portfolio method, observational journaling, attending teacher development workshops, and analysis of progressive pedagogical experience.

Keywords: professional and personal self-development, self-discovery, self-education, self-presentation, professional pedagogical competency, competency-based approach.

Постановка проблеми. Сьогодні освіта в Україні перебуває в стані активного реформування та пошуку нових шляхів підготовки фахівців. У Законі «Про освіту» проголошено курс на впровадження засадничих принципів компетентісного підходу, що реалізує можливість проектування результату освітнього процесу з позиції запитів суспільства та потреб сучасного ринку праці. Зміст освіти, в якій домінувала «знанцева» парадигма, все більше вступає в суперечність з умовами динамічності, нестабільності та неоднозначності сучасного мультикультурного інформаційного суспільства [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти запровадження в освітній процес компетентісного підходу розкрито у наукових роботах вітчизняних (О. Савченко, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Пометун, О. Локшина, О. Овчарук, І. Сотніков) та зарубіжних (Д. Бріджес, Р. Ворхіс, Р. Харріс, Б. Гобарт, І. Зімня, А. Хуторський) науковців. Дослідники погоджуються, що беззаперечною перевагою компетентісного підходу є взаємозв'язок з гуманізацією та особистісною орієнтацією освітнього процесу, водночас наголошуючи, що реалізація компетентісного підходу потребує підготовленого педагога – цілісної гармонійної особистості, яка здатна і прагне не тільки до професійного, але й до особистісного зростання, орієнтована на саморозвиток і самореалізацію.

Проблематика саморозвитку особистості глибоко висвітлена у дослідженнях С. Максименка, Г. Костюка, І. Беха, Г. Балла, С. Рубінштейна, В. Маралова, В. Андреева, А. Маслоу,

К. Роджерса, К. Макліана, Б. Малм, М. Рамена, та ін. Професійна діяльність є безперечно однією з найважливіших сфер самореалізації людини. Задоволеність працею є головним показником соціальної адаптації, успішності та продуктивності життя, особливо для молодого фахівця. Майбутнього учителя бачать сьогодні наділеним такими якостями як пластичність, мобільність, неординарність у вирішенні професійних задач, здатність швидко оволодівати новими технологіями і методами навчання, максимально повно розкривати свій професійно-особистісний потенціал [8, с. 179]. Тому постійно зростає інтерес науковців до дослідження професійного саморозвитку та особистісного вдосконалення учителя (А. Деркач, З. Курлянд, М. Боритко, Л. Мітіна, К. Альбуханова-Славська, Н. Лосева, М. Костенко, В. Фрицюк, І. Краноцок, В. Ковальчук).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У науковій психолого-педагогічній літературі представлено глибоке обґрунтування різних аспектів саморозвитку особистості, професійного самовдосконалення педагога. Проте мало розробленим залишається питання органічного взаємозв'язку значущих процесів та їх реалізація з позиції компетентісного підходу в освітньому дискурсі сучасності.

Метою нашої статті є розгляд ключових форм та методів здійснення професійно-особистісного саморозвитку майбутнього учителя в контексті компетентісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Необхідність професійно-особистісного саморозвитку майбутнього учителя визначається сучасними

вимогами до його професійної компетентності та готовності регулювати свою діяльність у відповідь на швидкі суспільні трансформації. Професійна компетентність педагога визначається як єдність теоретичної й практичної готовності спеціаліста до здійснення своєї професійної діяльності [11, с. 175]; як комплекс теоретичних знань і практичних навичок, що має охоплювати гуманістичні й етичні погляди майбутніх фахівців як важливі ціннісні орієнтири їх професійної діяльності [5, с. 31]; як сукупність спеціальної, та методичної компетентностей у галузі способів формування знань, умінь і навичок учнів, психолого-педагогічної компетентності; рефлексії професійної діяльності [3, с. 56].

Більшість науковців (О. Дубасенюк, Н. Нічкало, В. Семиченко, О. Пехота, М. Дяченко, А. Маркова, І. Зимня, О. Пометун, Т. Ціпан) розглядають професійну компетентність педагога з точки зору проблеми реалізації особистісних характеристик вчителя, розвитку його професійної свідомості і рефлексії, динаміки професійного самовизначення та обґрунтовують її структурні компоненти. А. Маркова, розкриваючи сутність професійної компетентності учителя, виділяє у складі даного утворення спеціальну, соціальну, особистісну та індивідуальну компетентності, наголошуючи на соціальній відповідальності учителя за результати своєї праці та необхідності оволодіння прийомами особистісного самовираження і саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості, готовністю до професійного зростання [4, с. 34]. Все частіше до обов'язкових компонентів професійної компетентності учителя відносять характеристики активності, пов'язаної із саморозвитком особистості, у тому числі автономізаційну компетентність – здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможності; готовність і потреба навчатися протягом усього життя (Н. Кузьміна, В. Пилипівський, А. Хуторський, В. Цапок, О. Шиян та ін.); компетентність саморозвитку – знання про роль самоактуалізації та усвідомлення значущості особистої причетності до процесу самовдосконалення інших учасників навчальної взаємодії; готовність до самоосвіти та самовиховання; спроможність до самопізнання, саморефлексії та самовиховання (О. Біла, Т. Гуменникова, Я. Кічук, В. Міляева, Ю. Бреус).

Аналіз наукової періодики за проблематикою професійно-особистісного саморозвитку майбутнього учителя свідчить про переважно процесуальний підхід до визначення сутності даного поняття (І. Краснощок, Н. Пилипенко, П. Харченко, Л. Павленко, Г. Селевко, Р. Цокур, Д. Чернілевський). Зокрема І. Краснощок, узагальнюючи погляди науковців, визначає професійний саморозвиток педагога як свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня його професійно-педагогічної компетенції, розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної педагогічної діяльності і власної програми розвитку. Даний процес базується на постійному подоланні особистістю внутрішніх суперечностей між реальним рівнем професіоналізму («Я – реальне») і уявним («Я – ідеальне») [2, с. 9].

О. Романовський та М. Канівець справедливо зазначають, що «...деякі автори у своїх роботах професійно-особистісний саморозвиток обмежують поняттям «професійний», хоча в зміст цього поняття все одно вкладають особистісну складову. Основна ідея проблеми професійного саморозвитку – це ідея детермінації розвитку особистості діяльністю, тому особистість вивчається з позицій її відповідності професії й успішності діяльності в ній» [10, с. 195].

Цілком поділяємо думку В. Ковальчук стосовно професійно-особистісного саморозвитку майбутніх учителів. Дослідниця стверджує, що професійний розвиток студента невіддільний від особистісного, адже в їх основі лежить принцип саморозвитку, який спрямовує особистість до творчої самореалізації. Усвідомлення професійної ролі, осмислення можливих професійних кроків та наслідків з них, прогнозування своєї професійної діяльності та її перспектив, здатність до самоконтролю та самовдосконалення утворюють вихідну базу розвитку майбутнього професіонала, зокрема вчителя [7, с. 10].

Ключовими змістовими характеристиками професійно-особистісного саморозвитку учителя виступають ціннісні орієнтації та особистісні смисли, самооцінка, самопрогнозування, здатність ставити перед собою перективні цілі та досягати їх, самоосвіта та постійна робота над підвищенням рівня професійної компетентності. Саме перелічені види діяльності та особистісні детермінанти забезпечують можливість самозміни, самовдосконалення та ефективного виконання професійних задач. З цього випливає, що професійний саморозвиток здійснюється поетапно – від самопізнання до практичної реалізації професійного саморозвитку, що передбачає наявність певного рівня самосвідомості та самооцінки, сформованої необхідності професійного самовдосконалення, розробку індивідуальної програми самоорганізації. Практична самореалізація професійного саморозвитку являє собою комплексне об'єднання само-процесів – самовиховання відповідних рис, саморегуляція, самоаналіз, самоконтроль та самокорекція [1, с. 60].

Процес самопізнання включає самоспостереження, рефлексію, самоаналіз та самооцінку. Результати інтегративної роботи у сфері самопізнання, з одного боку, і у сфері емоційно-ціннісного самоставлення – з іншого, поєднуються в особливе утворення самосвідомості особистості – у її самооцінку. Самооцінка виникає на основі узагальнюючої роботи процесів самосвідомості, що проходить різні етапи розвитку у ході становлення самої особистості. Ефективним методом роботи в процесі самопізнання виступає метод портфоліо та ведення педагогічного журналу спостережень. Професійне портфоліо – це еволюційна колекція професійних досягнень, цілей та досвіду. Американські дослідники Дж. Річардс і Т. Фарел стверджують, що «...ваше портфоліо, представляє, хто ви, що ви робите, чому ви це робите, де ви були, де ви знаходитесь, куди хочете йти, і як ви плануєте туди потрапити» [13, с. 98]. Журнал спостережень є постійним письмовим описом напрацювань, роздумів та інших думок про викладання, як правило, у формі записної книжки або документу в електронному форматі, який слугує

жить джерелом самооцінки [12, с. 68]. Крім того, як слушно зауважує Е. Мюррей, «ведення особистого журналу – це чудовий спосіб встановити цілі та відстежувати їх завершення» [12, с. 5].

Робота над самопроєктуванням може бути реалізована у вигляді особистісного проєкту, що передбачає: 1) створення «задуму себе», тобто конструювання Я – можливого, Я – бажаного, або ж Я – ідеального; 2) створення схеми або сюжету подальшого життя і себе у ньому; 3) реалізацію цього задуму шляхом вибудовування бажаної, передбачуваної ідеальної історії власного життя або плану, за яким втілюватиметься задум, а також конструювання власної ідентичності, адекватної власному задуму. Проєкт базується на соціокультурних зразках, а також на наявній в особистості концепції себе і свого життя, яка, з одного боку, задає зміст проєкту, з іншого – вибудовує обмеження задуму та можливостей його реалізації [7, с. 5].

Рефлексивне ставлення особистості до себе, перспективи професійного розвитку в майбутньому відображені у «Я-концепції» педагога. Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що саме «Я-концепція» обумовлює визначення стійких форм професійної поведінки учителя, способів педагогічної діяльності, та шляхів їх самоудосконалення [9, с. 97]. Цілком погоджуємося із М. Солдатенком, що самоосвітній процес у широкому розумінні – це удосконалення своїх знань та умінь в різних сферах діяльності, в вузькому ж розумінні – удосконалення спеціальних знань та умінь в конкретній діяльності. Однією з головних умов самоосвітньої діяльності є самоконтроль, а не зовнішній контроль [9, с. 95]. Зміст самоосвіти повинен відповідати професійному рівню фахівця, його інтересам і нахилам. Приступаючи до самоосвіти, необхідно оцінити свої можливості

щодо удосконалення навчальних умінь, навичок та використання різних форм самоосвіти таких як опрацювання фахової літератури, аналіз передового педагогічного досвіду, методичні майстерні, відвідування тренінгів тощо.

Висновки і пропозиції. Компетентнісний підхід знаменує переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з її переважною трансляцією знань і формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетентностей, що забезпечують активну життєву позицію, здатність ефективно діяти в швидко мінливих умовах сьогодення, готовність ставати суб'єктом власного професійно-особистісного зростання і самореалізації. На сучасному етапі вчитель має володіти такими професійно-педагогічними і фаховими вміннями, які були б спрямовані не тільки на передачу знань, а й сприяли б формуванню особистості учня як людини нового типу з гнучким нестандартним мисленням, зі стійкою внутрішньою мотивацією, з умінням самореалізації. Використання компетентностей як провідних цільових установок при оцінці якості підготовки майбутнього учителя означає істотний зсув у бік особистісно орієнтованого навчання, спробу реалізувати діяльнісно-практичну та культурологічну складові освіти, забезпечити доцільну єдність дій процесів диференціації та інтеграції в навчальному процесі ЗВО. Саморозвиток як форма розвитку, при якій особистість займає активно-творчу позицію по відношенню до власних змін, стає в даний час провідним способом становлення особистості, позначаючи перед педагогічною наукою завдання осягнення його сутності, механізмів, умов, засобів здійснення, ключову роль серед яких виконують процеси самопізнання, самоосвіти, самопрогнозування.

Список літератури:

1. Гандабура О.В. Професійний саморозвиток майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема / О.В. Гандабура // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. – II (10). – Iss. 20. – Budapest: Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, 2014. – С. 58-61. – Режим доступу: 18.12.2018: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/seanewdim_ped_psy_ii10_issue_20.pdf.
2. Красношук І. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього вчителя як складова педагогічної освіти / І. Красношук // *Рідна школа*. – 2007. – № 4(927). – С. 9-11.
3. Кузьмина Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма / Н.В. Кузьмина. – М.: Рос. акад. управления, 1993. – 73 с.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва: Гардарики, 2003. – 297 с.
5. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник / О.В. Малихін, І.Г. Павленко, О.О. Лаврентьева, Г.І. Матукова. – Сімферополь: Дайфі, 2011. – 270 с.
6. Міляева В.Р. Формування компетентності саморозвитку особистості як основа підготовки майбутнього фахівця / В.Р. Міляева, Ю.В. Бреус // *Проблеми загальної та педагогічної психології* [Електронний ресурс]: зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Т. XIII. – Ч. 7. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pzpp/2011_13_7/120-128.pdf.
7. Професійний саморозвиток майбутнього фахівця: Монографія / За ред. В.А. Ковальчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 204 с.
8. Психологія саморозвитку особистості: збірник наукових праць / За ред. Н.В. Чепелевої, Я.Ф. Андреевої. – Чернівці–Київ: Видавець, 2016. – 284 с.
9. Розвиток і саморозвиток педагогічної майстерності майбутніх учителів: колективна монографія / І.А. Зязюн, О.А. Лаврінченко, М.М. Солдатенко, О.М. Семенов, С.Б. Пономаревський, Т.В. Іванова, О.М. Боровік, О.А. Грищенко, О.В. Тринус, О.С. Падалка. – Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2015. – 340 с.
10. Романовський О.Г. Сутність професійно-особистісного саморозвитку майбутніх фахівців та його механізми / О.Г. Романовський, М.В. Канівець // *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. / редкол. І.А. Зязюн [та ін.]. – Київ; Вінниця, 2013. – Вып. 34. – С. 193-197.
11. Ціпан Т.С. Професійна компетентність сучасного вчителя / Т.С. Ціпан // *Інноватика у вихованні*. – 2016. – Вып. 3. – С. 174-181.
12. Murray A. Empowering Teachers through Professional Development / A. Murray // *English Teaching Forum*. – 2010. – Vol. 48. – Iss.1. – P. 2-11.
13. Richards J.C., Farrell T.S. Professional Development for Language Teachers: Strategies for Teacher Learning / J.C. Richards, T.S. Farrell. – New York: Cambridge University Press, 2005. – 197 p.